

оформляється наочна інформація, проводиться анкетування, спільні конкурси, розваги, свята.

Лише спільними зусиллями, маючи мету - виховати юного громадянина молодій державі – можна досягти успіху.

Отже, кожен, хто причетний до виховання дітей, має чітко визначити для себе, яким він хоче бачити свого сьогodнішнього вихованця, які риси мають бути пріоритетними в його характері, з чим увійде він у майбутнє доросле і таке непросте життя. А для цього і педагог має бути високоморальним, національно-свідомим громадянином.

Список використаних джерел та літератури

1. Зайцева Т.Ю. Діяльність дошкільного навчального закладу в режимі інноваційного розвитку: посібник на допомогу працівникам дошкільних навчальних закладів / Т.Зайцева, Н.Юрчик. – Тернопіль : мандрівець, 2014. – 328 с.
2. Громадянське виховання. Кн.3. Перспективний досвід / Грицюк Л.А., Каратаєва М.І. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2006. – 240 с.
3. Громадянське виховання. Кн.2. Перспективний досвід / Грицюк Л.А., Каратаєва М.І. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2006. – 112 с.
4. https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

Пометун Олена

головний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор

Формування демократичних цінностей учнів у навчанні курсу громадянської освіти: погляд сьогodення

У тезах висвітлений вплив війни РФ проти України на систему цінностей українського суспільства і виклики, що постають перед українською освітою у цьому контексті. Описано психолого-педагогічний механізм формування демократичних цінностей учнів через зміст і методи навчання громадянської освіти.

The theses highlights the impact of the Russian Federation's war against Ukraine on the Ukrainian society value system and the challenges facing Ukrainian education in this context. The psychological-pedagogical mechanism of students' democratic values formation through the content and teaching methods of civic education is described.

Ключові слова: цінності, формування, учні, громадянська освіта, зміст, методи навчання

Key words: values, formation, students, civic education, content, teaching methods

Широкомасштабна військова агресія докорінно змінила не лише життя багатьох українців, але й їхній світогляд, світосприйняття. Війна своїми жахливими наслідками: втраченими життями наших захисників і мирного населення, руйнуванням міст і матеріальних статків величезної кількості людей переконала нас, що побіч самого людського життя і здоров'я, найбільшimi цінностями є безпека, якості людини як доброта і милосердя, її професійні знання і уміння. Українське суспільство згуртувалось на захист своєї країни, своїх цінностей, які стали чи не найважливішими ознаками, що відрізняють наш народ від країни-агресора. Сама війна між Україною і РФ набула екзистенціального характеру війни цінностей.

Змінились й інші ціннісні орієнтації українців. Якщо напередодні війни необхідність інтеграції України ЄС та НАТО усвідомлювала приблизно половина населення, причому в основному розглядаючи це як віддалену перспективу економічного розвитку і безпеки, то сьогodні більшість громадян вбачає у такій інтеграції чи не єдину запоруку майбутнього існування країни. І підґрунтям цього зближення стають європейські цінності, з якими українці зустрілись у реальному житті: єдність країн у захисті інтересів одна одної, взаємопідтримка, поцінування прав і гідності людини тощо.

Соціологічні дослідження демонструють поступовий рух українського суспільства у бік демократичних європейських цінностей. Так більшість українців (92%), опитаних у жовтні 2022 р., вважають життя людини найвищою цінністю. Також у топі відповідей на запитання, що є найвищою цінністю, – свободи та права людини (89%), взаємна допомога (86%), взаємна довіра (82%) та суспільна злагода (71%). Це базові речі для сучасного розвинутого суспільства, тоді як для країни-агресора ані життя людей, ані інші вищезгадані демократичні принципи цінності не несуть. Окрім того, 90% респондентів сказали про важливість дотримання поваги до прав людини й людської гідності, 85% – принципів демократії, 80% – верховенства права [3].

Водночас, за даними КМІС, у липні 2022 року 58% опитаних, погодились, що для України сильний лідер важливіший за демократичну систему [2]. Ціннісні зрушення не стосуються готовності громадян до підтримки подальших демократичних реформ і відповідальної участі в їх здійсненні, прагнення до створення дійсно демократичних інституцій, без яких європейське майбутнє нашої держави неможливе.

Ці дані ще раз підтверджують актуальність завдання освітніх закладів з формування соціально-політичних цінностей учнів (серед них свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до закону, солідарність, відповідальність), на яких наголошує Концепція Нової української школи, а також європейських цінностей (демократії, прав людини, свободи, рівності, поваги до людської гідності і верховенства права). Важливий внесок у розв'язання цього завдання безумовно мають зробити предмети громадянської та історичної освітньої галузі, що потребує насамперед розроблення конкретної методики навчання того чи іншого предмета, базованої на розумінні сутності цінностей як психолого-дидактичного феномена.

Суспільно-політичні цінності, про які йдеться, усвідомлюються людиною як значущість об'єктів оточуючого та внутрішнього світу для неї особисто, певної групи людей, до якої вона належить, суспільства в цілому. Особистісні цінності формуються шляхом інтеріоризації (переходу у внутрішній план, «привласнення») цінностей суспільства. Поняття «особистісні цінності» пов'язується з освоєнням конкретними індивідами суспільних цінностей, коли за ними закріплюється особистісна значущість, тобто певні об'єкти, події, явища набувають для людини особистісного смислу. Цей процес відбувається як стихійно – у процесі соціалізації дитини, так і цілеспрямовано – під впливом тих чи інших чинників, зокрема педагогічних.

Розуміння способу виникнення цінностей особистості на основі інтеріоризації (привласнення) нею колективних/суспільних цінностей дозволяє визначити дидактичні підходи до їх формування у процесі навчання різних предметів, зокрема історії й громадянської освіти. Функціонування цього механізму у процесі навчання забезпечується двома шляхами: через зміст навчання (за умови забезпечення його якісного засвоєння учнями) та відповідну його організацію (технологію). Для цього у навчання мають бути включені як необхідна інформація, так і активна діяльність школярів з обговорення, осмислення, порівняння позицій, вчинків, результатів діяльності, її мотивів тощо.

Переходячи безпосередньо до навчання громадянської освіти як предмета у 10 класі, констатуємо, що нова редакція навчальної програми (2022 р.) декларує необхідність формування в учнів всіх названих вище цінностей, причому у вивченні різних тем курсу (у 6-ти з 7-ми розділів курсу).[1] Аналіз підручників, що є сьогодні чинними з предмета (видання 2018 р.), засвідчує наявність у них відповідного змісту. Тобто у цих підручниках ґрунтовно розкривається система понять і категорій, що висвітлюють сутність суспільно-політичних цінностей. Водночас текстовий і нарративний аналіз текстів чинних підручників засвідчує, що сьогодні більшість з них є досить застарілими і не відповідають воєнній, а тим більш повоєнній реальності України і свідомості її молоді. А отже, їхнє читання і використання має бути на уроці досить вибіркоким. На нашу думку, опрацюванню підлягають лише тексти, які безпосередньо розкривають сутність і ознаки поняття, наприклад: гідність людини, права і свободи, рівність, цінності та ін. Гарним доповненням

до них слугуватимуть цитати/висловлювання відомих людей щодо цих категорій (їхнього сенсу, місця у житті людини, значущості), величезна кількість яких наведена у підручниках.

Опрацювання цих текстів має відбуватись шляхом активного спрямованого читання за допомогою таких методів як: постановка проблемного/відкритого запитання (перед читанням) і його обговорення (після читання); читання в парах з постановкою запитань (або узагальненням текстів); маркування тексту, коментоване читання та ін. – і забирати на уроці зовсім мало (не більше 10%) часу.

Головне – це залучення учнів до активного осмислення і застосування понять і категорій, оперування ними у контексті формування цінностей, а це можливо лише, як виконання спеціальних інтерактивних вправ, що спрямовують учнів на вибір позиції та її обґрунтування, активне висловлювання, обмін думками, захист власної думки тощо. Серед таких вправ, наприклад: обговорення у загальному колі; дискусія: панельна, групова, дебати; письмова дискусія: тиха чи павутиння; чотири кути, займи позицію та багато інших [4]. Під час виконання подібних вправ учні мають можливість формулювати власні думки, порівнювати їх з думками однолітків, вчителя, інших людей (за допомогою підручника та інших джерел, оформлювати їх текстово і візуально, емоційно залучатись до обговорення, виконувати мисленнєві операції вищого рівня (аналіз, оцінка, творення) тощо – саме така діяльність активізує процеси інтеріоризації суспільних цінностей, тобто трансформації їх в особистісні. Єдине про що варто пам'ятати всі обговорення мають бути пов'язані з життям учнів, бути значущими для них, викликати роздуми, а отже вчителю дуже важливо навчитись ставити «правильні» запитання.

Наприкінці зазначимо також, що сьогодні принципово важливим є доповнення змісту будь-якого курсу громадянської освіти й історії «воєнним компонентом», а точніше, посиленням уваги учнів до питань, які наочно демонструють ментальну й ціннісну різницю (протилежність) між Україною та росією, як ось: цінність нашої мови, історії, демократичної держави. Обов'язковим є обговорення з учнями фундаментальних питань сьогодення: чому Україна повинна боротися і перемогти? Як цього досягти? Які є паралельні (окрім військового) фронти боротьби з агресією? Як до них долучитись? Варто постійно зосереджувати увагу учнів на таких проблемах як цінність людського життя у XXI сторіччі, концепти «права людини», «гідність людини» у контексті сучасних воєнних реалій в Україні, український героїзм як національно-історичний феномен тощо.

Очевидно, що проблема формування цінностей учнів засобами різних предметів як один з найважливіших аспектів виховання компетентних і активних громадян має бути сьогодні предметом широкого обговорення і дослідження, перегляду педагогічних підходів і методів.

Список використаних джерел та літератури

1. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf> (дата звернення 15.05.2023)
  2. Демократія, права і свободи громадян та медіаспоживання в умовах війни. Телефонне та щоденникове опитування. Липень 2022. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20220817_z/Doslidzhenня%20Демократія%2С%20права%20і%20свободи%20громадян%20та%20медіаспоживання%20в%20умовах%20війни.pdf (дата звернення 15.05.2023)
  3. Переважна більшість українців вважають життя людини найвищою цінністю. Опитування 26.10.2022. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3600903-ludske-zitta-vvazaut-najvisou-cinnistu-92-ukrainciv.html>(дата звернення 18.05.2023)
- Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. К.2007. 146 с. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/24841/> (дата звернення 15.05.2023)